

РЕФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано стан страхового ринку України за останні роки, виявлено існуючі недоліки, протиріччя та проблеми страхового бізнесу. Обґрунтовано актуальність проведення реформування даної галузі. Надано пропозиції щодо їх розв'язання та побудови в нашій країні конкурентоспроможного ринку страхових послуг.

The state of Ukraine's insurance market for the recent years is analyzed, the existing shortcoming, contradictions and problems of insurance business are found. The urgency of reforming of the following field is revealed. The proposals of solving them and building of competitive market insurance service are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні зараз проводяться кардинальні зміни та перетворення у соціальній, економічній та інших сферах. На даний час, коли наша країна обрала курс інтеграції до Євросоюзу, також особливо гостро відчувається необхідність проведення реформ у страхуванні, яке у розвинутих країнах світу є одним з найважливіших секторів економіки, так як стан страхового ринку є похідною для стабільного соціально-економічного розвитку країни у цілому. Дуже часто про економічний розвиток країни судять на підставі того, як у ній організоване страхування.

У цивілізованих країнах саме через страхування концентруються грошові кошти, достатні не тільки для відшкодування збитків, завданих окремим домогосподарствам чи суб'єктам господарювання, а й для захисту від наслідків техногенних та природних катастроф, вирішення загальнодержавних завдань. Вітчизняний страховий ринок має багато особливостей.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Комплексним дослідженням економічної сутності та природі страхового ринку присвячено наукові праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених та практиків. У першу чергу слід відзначити А. Вагнера, Д. Кроста, А. Манеса, В. В. Шахова, К. Г. Воблого, К. В. Шелехова. Глибокий системний аналіз стану та розвитку страхового ринку України в умовах перехідної та ринкової економіки проводили вітчизняні вчені С. С. Осадец, В. Й. Плиса, М. В. Мних, О. Д. Заруба, В. Д. Базилевич.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Страховий ринок України сьогодні переживає не найкращі свої часи. Світова фінансова криза завдала йому значної шкоди, загострила без цього хронічні проблеми, виявила нові недоліки та протиріччя. На нашу думку, питання щодо необхідності реформування страхової галузі у період виходу економіки країни з «депресії» розглянуті лише частково, поза увагою залишаються проблеми комплексного підходу держави до підтримки страхового бізнесу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних макроекономічних показників діяльності страховиків України, встановлення пріоритетних напрямків їх функціонування за останні роки та розглядання ризиків, які знаходяться поза зоною страхування або охоплюються страховим захистом частково.

Автор ставить задачу проведення досліджень недоліків, проблем та протиріч, які поступово накопичувались упродовж всього історичного процесу розвитку вітчизняного страхового ринку, розробки конкретних пропозицій щодо їх розв'язання та побудування в нашій країні цивілізованого, конкурентоспроможного ринку страхових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки в Україні спостерігається незначне коливання чисельності страхових компаній. За підсумками попереднього року їх

кількість скоротилась та на кінець 2011 р. загальна кількість страхових компаній складала 442 [1]. Необхідно відзначити, що характерною рисою розвитку страхового ринку України є те, що він на 85 % складається зі страхових компаній «non-Life» (страхових компаній, які займаються ризиковими видами).

Проведення аналізу стану страхового ринку упродовж тривалого періоду доцільно почати з огляду окремих показників, які характеризують основну діяльність страховиків України (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних макроекономічних показників діяльності страхових компаній України за 2005–2011 рр. [1; 2]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість страхових компаній (на кінець року), од.	398	411	446	469	450	456	442
Загальні активи, млн. грн.	20920,1	23994,6	32213,0	41930,5	41970,1	45234,6	48123,0
Страхові резерви, млн. грн.	5045,8	6014,1	8424,3	10904,1	10141,3	11371,8	11179,0
Валові страхові премії, млн. грн.	12853,5	13830,0	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22694,0
Чисті страхові премії, млн. грн.	7482,8	8769,4	12353,8	15981,8	12658,0	13327,7	17970,0
Валові страхові виплати, млн. грн.	1894,2	2599,6	4213,0	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0
Чисті страхові виплати, млн. грн.	1546,7	2326,2	3884,0	6546,1	6056,4	5885,7	4699,0

Візуальний огляд узагальнювальних статистичних показників, які характеризують основну діяльність страховиків України, дозволяє зробити висновки, що світова фінансова криза спричинила негативний вплив на страховий ринок нашої країни. Упродовж 2009 р. знизились практично всі показники роботи страховиків.

За 2010 та 2011 роки відстежується тенденція зростання окремих показників фінансової стійкості страхових компаній. Так, у 2010 році при зростанні на 5,3 % обсягів чистих страхових премій на 12,1 % зросли обсяги сформованих страхових резервів, на 7,8 % зросли загальні активи. За 2011 рік обсяг чистих страхових премій по відношенню до попереднього року зріс на 34,8 %, загальні активи зросли на 6,4 %.

Здається, що ринок страхування поступово починає виходити з «депресії». На перший погляд офіційна статистика щодо розвитку ринку страхування за 2010 та 2011 роки виглядає досить оптимістично, однак це тільки на перший погляд, оскільки спостерігається лише номінальне зростання даних показників. Незважаючи на окремі позитивні тенденції, традиційні хвороби ринку зараз тільки загострилися. Картина виглядає навіть інколи суперечливо.

Як і раніше, дуже низьким залишається основний макроекономічний індикатор розвитку страхового ринку, тобто співвідношення сукупної страхової премії до ВВП. Даний показник «глибини ринку» і далі продовжує знижуватися. Так за 2010 рік частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 2,1 %, що на 0,1 в. п. менше у порівнянні з 2009 роком [1]. У промислово розвинутих країнах щорічно страхові організації акумулюють у вигляді страхових платежів приблизно 7–8 % ВВП [3, с. 71].

Також необхідно зупинитися та розглянути такий інтегральний статистичний показник яким є рівень страхових виплат. Рівень валових (чистих) страхових виплат визначається як відношення валових (чистих) страхових виплат до валових (чистих) страхових премій.

Динаміка рівнів валових та чистих виплат наведена на рис. 1. Ці показники визначені розрахунками за даними табл. 1.

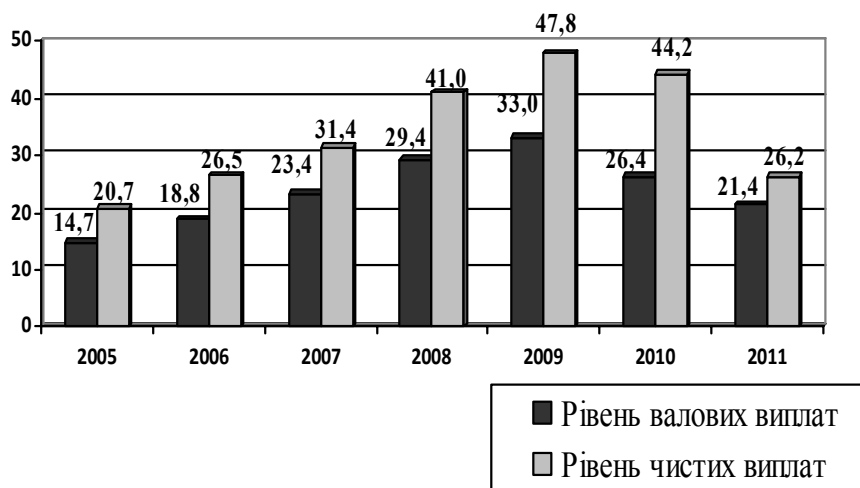

Рис. 1. Динаміка рівнів валових та чистих страхових виплат на страховому ринку України за 2005–2011 рр., %

У світової практиці ситуація вважається нормальною, якщо рівень виплат складає 70–80 %. Низький рівень виплат свідчить про розвиток від’ємних тенденцій на національному страховому ринку.

Спостерігався низький рівень страхових виплат у 2010 та 2011 роках, у той час як надходження чистих страхових премій зростало. Обсяги платежів (премій), які отримують страховики зростають, а розмір страхових відшкодувань та страхових сум, які вони виплачують своїм клієнтам, значно знижуються. Чим же можливо пояснити дану ситуацію? Що зменшилась кількість страхових випадків? За даними офіційної статистики кількість різного роду негативних подій, навпаки, в країні зростає.

Це протиріччя, на нашу думку, можна розглядати з різних сторін. По-перше, низький рівень виплат можна пояснити відсутністю бажання у окремих страховиків проводити виплати своїм страхувальникам з метою підвищення свого прибутку. Вони знаходять багато причин, за якими відмовляють страхувальникам у виплаті або зводять її розміри до мінімуму.

Дуже часто дії окремих страховиків пояснюються бажанням окремих страхових компаній максимізувати свій прибуток за будь-яку ціну і можливістю безкарно це робити внаслідок відсутності суворого механізму контролю з боку держави. По-друге, це може свідчити про недостатність у страхових компаній ліквідних інструментів, наявності на ринку великої кількості дрібних страхових компаній, які по суті не займаються страхуванням, а працюють за системою надання виплат за умови отримання достатньої кількості страхових премій.

Тому інша проблема, на якій необхідно зупинитися, це дискусійні питання про оптимальну чисельність страхових компаній та суворим контролем за їх діяльністю з боку держави. Незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 91,7% акумулюють 100 СК «non-Life» [2]. Велика кількість слабо капіталізованих страхових компаній, які не завжди дотримуються своїх безпосередніх функцій зі страхування. На жаль, мають місце факти створення компаній для здійснення окремих операцій, у зв’язку з чим вони працюють упродовж лише незначних періодів. Такий підхід наносить серйозні збитки іміджу страхування взагалі.

У зв’язку з цим, здавалося б, слабкі, недобросовісні страховики повинні покинути ринок і надати можливість повноцінно працювати сильним страховим компаніям. Проте може виникнути інша проблема: декілька десятків страхових компаній отримують великі повноваження на ринку і будуть диктувати свої правила гри. А саме: вони не будуть зацікавлені у збільшенні різноманітності страхових послуг, а будуть надавати тільки ті види страхування, які вигідні для них.

Відсутність повноправної конкуренції, у свою чергу, може призвести до зниження якості надання страхових послуг, у кінцевому результаті будуть страждати споживачі, які без того останнім часом дуже часто виявляють незадоволеність до якості і заголом їх обслуговування. А це, звичайно, підсилює і без того існуючу недовіру страхувальників до діючої системи страхування, яка склалася за останні роки у нашій країні. На сьогоднішній день, на жаль, більшість страхувальників сприймають страхування як додаткові зобов'язання.

Тому треба підвищувати зацікавленість потенціальних страхувальників в отриманні страхових послуг. Для чого необхідно зробити страховий ринок максимально доступним, прозорим і зрозумілим для споживачів. А це неможливо зробити без підтримки з боку держави.

Прийшов час вносити істотні зміни і поправки в Законодавство України у сфері страхування та посилити роль державного регулювання і контролю за діяльністю страховиків. Контроль за страховими компаніями з боку держави обмежується зараз лише контролем за виконанням нормативних показників, які абсолютно не пов'язані з показниками якості страхових послуг. Необхідно посилити контрольну функцію держави за вчасним та якісним обслуговуванням страхувальників з боку страховиків. Можливо, необхідно ввести моніторинг та публікувати дані про страхові компанії, які мають нарікання з боку своїх клієнтів. Це, на погляд автора, буде змушувати їх виконувати свої обов'язки без зайвих конфліктів.

У свою чергу, держава також повинна допомогти страховим компаніям. Дуже часто страховикам ставлять за провину завищені тарифні ставки. Так для проведення актуарних розрахунків, тобто встановлення обґрунтованих тарифів, їм необхідна елементарна статистична інформація.

При страхуванні індивідуального об'єкту необхідно перш за все віднести його до певного класу за мірою небезпеки, для чого і відбувається збір відомостей для розрахунку коефіцієнтів, що визначають частоту їх прояву за даним об'єктом. Сучасні страхові компанії не володіють ідеальною повнотою спостереження, щоб мати у своєму розпорядженні статистичне вираження впливу всіх можливих чинників, які визначають появу даної небезпеки [4, с.27].

Як відомо, статистичне спостереження може вести до успішних результатів лише тоді, коли воно додається до маси спостережуваних випадків. Але таке масове спостереження не під силу окремим особам або навіть вільним об'єднанням. Для статистичного спостереження у значній більшості випадків потрібне сприяння держави, воно має бути справою державною [5, с.64]. І це, на наш погляд, ще один дуже важливий напрям, де необхідна спільна робота страховиків і держави.

При більш детальному аналізі стану ринку страхових послуг виявляється проблема іншого характеру, а саме: нерівномірності, односторонності запропонованих страхових послуг. Як відзначалося раніше, незначну частину на страховому ринку Україні займають страхові компанії, які займаються страхуванням життя. Так, за 2010 рік вони отримали 906,5 млн. грн. валових страхових премій, що складає всього лише 3,9 % від загального обсягу [2].

Уже впродовж тривалого часу вітчизняні вчені та спеціалісти б'ють тривогу та намагаються змінити ситуацію у даному напрямку. Однак рівень розвитку страхування життя в Україні залишається на найнижчому рівні порівняно з розвиненими країнами. Основною причиною тому є не тільки відсутність довіри населення до страховиків, а також їх низька купівельна спроможність. У цивілізованих країнах світу страхуванню життя приділяється значна увага з боку держави. Як свідчить світовий досвід, страхування життя завжди розглядається як вигідне вкладення коштів. Крім того, значне поширення страхування життя сприяє зменшенню соціальної напруги та навантаження на соціальний бюджет країни. Довгострокове страхування життя дає можливість накопичувати досить великі страхові фонди, тимчасова вільна частина яких може бути використана як джерело інвестицій у народне господарство, що сприяє стабілізації фінансового стану держави [6, с.40]. На жаль, в Україні

страховики не розглядаються як надійні інституціональні інвестори, а це також є суттєвою помилкою та недалекозорістю з боку держави.

Інша проблема, яка спостерігається на вітчизняному страховому ринку, полягає у тому, що в Україні усього лише незначна частина ризиків підлягає страхуванню, більша їх частина, на жаль, знаходиться поза зоною страхування, або лише охоплює їх частково. Не можна залишати поза увагою ризики, пов'язані з функціонуванням підприємств деяких галузей економіки.

Так, необхідно відзначити, що аграрний сектор є одним з найвагоміших секторів народного господарства України. Сільське господарство є одним з найбільш ризикованих галузей економіки, яке постійно перебуває під впливом несприятливих природно-кліматичних умов. Для нашої країни найбільш небезпечний ризик мають повені, підтоплення окремих територій, ранні заморозки або довгострокова відсутність опадів.

Одним із важливих елементів гарантування економічної безпеки й стабілізації фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників у багатьох розвинутих країнах світу є страхування. Аналіз стану страхування сільськогосподарських підприємств дозволяє зробити висновки, що розвиток аграрного страхування в Україні не відповідає його першочерговому завданню - бути ефективним механізмом управління ризиками в аграрному секторі та забезпечувати стабільність виробництва та доходів сільськогосподарських виробників незалежно від різного роду небезпеки. У нашій країні недостатній рівень розвитку страхових послуг і низька частка страхового захисту майнових ризиків у даній галузі.

Так, у 2011 році в Україні було укладено 2694 договорів агрострахування, застраховано 769,55 тис. га, що складає всього лиш 3% посівних площ. Для порівняння даний показник у багатьох розвинутих країнах досягає 70%. Сума зібраних премій склала 133,5 млн. грн., з них у період осінь-зима 2010–2011 р. – 106,3 млн. грн., весна-літо 2011 р. – 27,2 млн. грн. Сума відшкодувань за договорами страхування за період осінь-зима 2010–2011 р. склала 19,2 млн. грн. [7].

Різні причини об'єктивного та суб'єктивного характеру дають відповідь на проблеми, які мають місце в аграрному страхуванні. Зупинимось тільки на окремих з них. Зацікавленість аграріїв до страхування різко знижена. Пояснюється це наступними причинами: надто обмеженими фінансовими можливостями більшості аграріїв, високою вартістю страхових продуктів, відсутністю довіри аграріїв до страхових компаній, надією на допомогу держави у разі втрати врожаю, відсутністю у більшості аграріїв страхової культури. Тому найчастіше вони укладають договори страхування тільки лише з метою подальшого отримання кредиту.

З іншого боку, жодна з українських страхових компаній, що працюють на ринку агрострахування, не розглядає цей вид страхування як пріоритетний або привабливий. Пояснюється це тим, що українські страхові компанії звикли до набагато більш рентабельних видів страхування.

Світовий досвід показує, що страхування сільськогосподарської продукції буде ефективним лише тоді, коли об'єднає інтереси усіх учасників ринку страхування та держави. Розвиток ринку страхових послуг не можливий без створення партнерства у прийнятті ризиків. Саме шляхом створення партнерства між страховими компаніями, банками та державними органами влади відбувається зараз розвиток системи мінімізації виробничих ризиків аграрного сектору у різних країнах світу [8, с.234–235].

Страхування аграрного сектора складається з декількох моделей взаємодії учасників цього ринку, який формується залежно від об'єктивних умов і традицій, характерних для економіки кожної країни. Водночас все більше країн світу схилиються до наслідування досвіду тих країн, де була запроваджена та успішно діє модель системи аграрного страхування з державною участю (США, Канада, Іспанія), адже існують об'єктивні, доведені міжнародним досвідом, підстави для надання державної підтримки системі аграрного страхування. У страхових компаніях з участю держави концентруються значні фінансові кошти, що дає змогу охопити страхове поле і не залишити без уваги серйозні страхові ризики.

Таким чином, сучасний стан розвитку системи аграрного страхування в Україні диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови. Системний підхід передбачає визначення та законодавче оформлення форм взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування: сільськогосподарських виробників, страхових компаній та уряду. Виходячи з того, що уряд є виразником загального інтересу суспільства, а також з того, що спостерігається певний брак довіри між аграрним та страховим секторами, саме уряду повинна належати головна роль у консолідації зусиль інших учасників та збалансуванні їх інтересів.

У зв'язку з цим з 1 липня 2012 року набрав чинності Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Цей Закон повинен регулювати відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва у сільському господарстві [9].

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції в порядку, встановленому цим Законом [9, с.25].

Субсидоване агрострахування – це досить ефективна програма. Вона належним чином вже зарекомендувала себе в інших країнах. Але для того, щоб надавати якісну підтримку агрострахуванню, зазвичай у світовій практиці використовуються стандартні страхові продукти. Вони надають однакові умови для всіх аграріїв, які захочуть застрахувати свої посіви. Стандартні страхові продукти також змушують діяти за однаковими правилами і страхові компанії. А це означає, що їхні дії стають передбачуваними. Як бачимо, всіма цими перевагами вирішила скористатися й Україна.

У цілому прийняття даного закону – позитивний крок у напрямку розвитку агрострахування, тільки на цьому зупинятися не можна. Необхідно розробити ефективну нормативно-правову базу, щоб цей закон справді запрацював на користь аграріїв: прописати механізм отримання компенсації, а також зробити її максимально доступною і прозорою. Поступове виконання усіх цих дій дає надію на те, що страхування поступово повинно стати одним з найважливіших засобів забезпечення стабільного розвитку аграрного сектора.

Також, на думку автора, необхідне втручання та допомога державі у впровадженні обов'язкового медичного страхування, пенсійного страхування у нашій країні. Ці види страхування існують у багатьох країнах світу.

За останні роки часто відбуваються у великих масштабах пожежі, землетруси, вибухи та інші події, які пошкоднують чи знищують майно фізичних осіб. В окремих випадках уряд України приймає рішення дати допомогу тим, хто втратив майно. Однак це не вихід з ситуації. На погляд автора, необхідно звернути увагу на відродження окремих видів страхування у обов'язковій формі.

Так, у період командно-адміністративного управління економікою у нашій країні існувало обов'язкове страхування будівель та окремих видів тварин у господарствах громадян. Було багато недоліків при укладанні даних видів страхування, однак кожен громадянин знав, що він може розраховувати на допомогу страховика у разі настання негативних подій. Тому повернення окремих видів страхування в обов'язковій формі зменшить тиск на бюджет країни, а страхувальники будуть завжди впевнені в отриманні відшкодування.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведений аналіз стану страхового ринку України дозволяє зробити висновки, що відсутність ефективних змін у даній галузі гальмує процес розвитку вітчизняного страхового бізнесу. Тому зараз особливо відчувається необхідність реформування страхового ринку.

На думку автора, тільки щільна суспільна робота усіх суб'єктів страхового ринку та держави може дати позитивні результати на шляху оновлення страхової галузі.

У першу чергу необхідно починати з внесення конструктивних змін до чинного законодавства у сфері страхування. Ринок страхування у країні зможе активно та успішно розвиватися за умови наявності удосконаленої нормативно-правової бази, розробленої на основі міжнародних стандартів. А це, у свою чергу, посилить контрольну функцію держави за діяльністю страхових компаній, що дозволить прибрати з ринку недобросовісних страховиків.

У свою чергу, страховикам також необхідна допомога та підтримка з боку держави. Уже зроблені перші кроки на шляху державної підтримки аграрного страхування. Однак без допомоги держави неможливо провадження обов'язкового медичного страхування, пенсійного страхування.

Держава повинна знайти механізми стимулювання тих страховиків, які будуть активно пропонувати нові види страхових послуг, тобто страхувати ризики, які досі знаходилися поза зоною страхування.

Також за допомогою державних служб необхідно організувати роботу зі збору статистичної інформації, яка так необхідна страховикам у поточній роботі та особливо у проведенні актуарних розрахунків.

Усі ці пропозиції щодо основних напрямів реформування страхової галузі, на думку автора, спрямовані на розбудову в нашій державі прозорого, цивілізованого страхового ринку, який буде відповідати усім європейським стандартам конкурентоспроможного ринку страхових послуг.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/734.html>.
2. Залетов О. Підсумки роботи страхових компаній за 2011 рік. Фоторепортаж головного редактору журналу Insurance TOP з презентації підведення підсумків страхового ринку України за 2011 рік та прогнозів на 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/12/04/04/27241>.
3. Плиса В. Й. Страхування: [навч. посіб.] / В. Й. Плиса. – К.: Каравела, 2006. – 392 с.
4. Шахов В. В. Теория управления рисками в страховании / В. В. Шахов, А. С. Миллерман, В. Г. Медведев. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 224 с.
5. Никольский П. А. Основные вопросы страхования / П. А. Никольский. – Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1895. – 417 с.
6. Страхові послуги: [навч. посіб.] / [Я. П. Квач, І. П. Малікова, О. В. Орлова, Н. Д. Полтавченко, Л. К. Сергієнко]; за ред. д.е.н., професора О. С. Редькіна. – Одеса: ОІФ УДУФМТ, СПД Бровкін О.В., 2012. – 248 с.
7. Гринюк І., Український ринок агрострахування у 2011 р. демонструє розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uga-port.org.ua/novosti/ukraina/ukrainskii-rynok-agrostrakhovaniya-v-2011-godudemonstriruet-razvitie-ekspert>.
8. Мних М. В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: [підруч.] / М. В. Мних. – К.: Знання України, 2006. – 284 с.
9. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 № 4391–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

Прийнято до друку 05.09.2012